

Anna Oczko

Uniwersytet Jagielloński (Kraków)

WOŁOSKI KARPATYZM LEKSYKALNY A TERMINOLOGIA PASTERSKA

Terminologia polskiego pasterstwa górskiego należy do gwar miejscowych, odrębnych wobec języka ogólnopolskiego, jak i gwar pozostałych obszarów Polski centralnej i północnej. Składa się na nią rodzimy podkład (polski – słowiański) z różnorodnymi zapożyczeniami obcojęzycznymi pochodzącymi z różnych okresów, stref i sfer wpływów. Najliczniejsze pożyczki niesłowiańskie są pochodzenia niemieckiego, następnie rumuńskiego i węgierskiego.

Przedstawione słownictwo (89 haseł) można określić jako „karpatyzmy wołoskie”, bowiem wszystkie polskie wyrazy gwarowe mają swój odpowiednik w języku rumuńskim. W rumuńszczyźnie natomiast, są one wyrazami rodzimymi, czyli pochodzącymi z łaciny lub z substratu dako-trackiego, lub mają swe źródła w językach obszaru bałkańskiego (grecki lub południowosłowiańskie). Znaczenia tych wyrazów w gwarach polskich i rumuńskich wykazują bardzo wysoki stopień zgodności semantycznej, co pozwala na przyjęcie tezy o ich wołoskiej drodze przenikania do gwar miejscowych. W karpackim areale językowym to właśnie język rumuński pełni rolę wołoskiego medium dla terminologii wynikającej z migracji ludności pasterskiej etnicznie wołoskiej. Nie wyklucza to jednak możliwości pośrednictwa innych języków w procesie zapożyczania elementów wołoskich do gwar polskich (np. węgierskich lub wschodniosłowiańskich). Inne leksemy kwalifikowane jako terminologia pasterska należy traktować w związku z tym bądź jako karpatyzmy będące wynikiem bezpośredniego zapożyczenia z innych języków – węgierskiego lub słowiańskich, np. gwar huculskich, łemkowskich, słowackich.

Słownictwo odnoszące się do życia pasterskiego, do którego również należałoby włączyć nazwy terenowe, dominuje nad słownictwem związanym z życiem w gospodarstwie. Wynika to z faktu, że wypas owiec oraz przetwórstwo nabiału na szalasio było domeną wołoskich pasterzy – relatywnie hermetycznej grupy mężczyzn. Natomiast po osiedleniu się w dziedzinie Wołosi szybko się zasymilowali i ich język nie odgrywał już takiej roli w nazywaniu otaczającego świata.

Pasma Karpat obejmuje swoim obszarem sześć państw¹ Europy środkowo-wschodniej, z czego jego największa część leży na terytorium Rumunii (Karpaty Południowe i Wschodnie), dalej w kierunku północnym – zachodnie krańce Ukrainy (Karpaty Wschodnie), niemalże całą Słowację, południowo-wschodnią Polskę, niewielką część Węgier i Czech (Karpaty Północne i Zachodnie). Z lingwistycznego punktu widzenia góry przebiegają przez zróżnicowane językowo obszary, które nie tylko, że należą do różnych rodzin językowych – słowiańskiej (czeski, słowacki, polski, ukraiński), romańskiej (rumuński) i ugrofińskiej (węgierski)², ale nawet nie są spokrewnione paleogenetycznie – dwie pierwsze rodziny są językami indoeuropejskimi, zaś ostatni wymieniony należy do grupy języków uralskich. Mimo różnic genetycznych, w językach tych można zaobserwować pewne zbieżności – serię wyrazów występujących, ogólnie ujmując, w każdym z tych języków, niemalże identycznych pod względem formy (biorąc pod uwagę adaptacje fonetyczne właściwe każdemu z tych języków) oraz znaczenia. W kontekście badań językoznawczych języki te należą do arealu karpackiego, a interes badawczy obejmuje tylko dialekty (subdialekty) oraz gwary leżące w jego zasięgu. Te *integranty* rozumiane jako słownictwo rozprzestrzenione na obszarze karpackim tworzą korpus terminologii pasterskiej obejmującej nie tylko specjalistyczne słownictwo dotyczące hodowli i wypasu owiec, ale szerzej – związane są z życiem i zjawiskami społeczno-gospodarczymi ludności wołoskiej.

Karpatyzmy – integranty leksykalne arealu karpackiego

Faktem niekwestionowanym, potwierdzonym w wielu studiach nad słownictwem arealu karpackiego, jest to, że wyrazy te zostały rozpowszechnione w wyniku migracji wołoskich grup pasterskich z terenów Karpat Południowych i Wschodnich (dzisiejsza Rumunia, natomiast w dobie późnego średniowiecza były to tereny wchodzące w skład Mołdawii oraz Siedmiogrodu pod panowaniem węgierskim). W językoznawstwie określa się je mianem *karpatyzmów*, aczkolwiek termin ten nie został dotychczas ujęty w polskich słownikach i encyklopediach językoznawstwa (Kubok 2011: 201).

---

¹ Geograficznie, zachodnie Karpaty sięgają wschodniej Austrii, jednakże te tereny nie są znaczącymi w kontekście karpatyzmów.

² Należy mieć na uwadze fakt, że historycznie język węgierski obejmował swym zasięgiem również obecny Siedmiogród rumuński, którego znakomita część leży na obszarach górskich. Siedmiogród do 1918 roku pozostawał pod panowaniem najpierw węgierskim, a później austro-węgierskim.

W latach 80 ubiegłego wieku Halina Popowska-Taborska pisała, że pojęcie *karpatyzmu* jest koncepcją roboczą o nieustalonym w dotychczasowych badaniach zasobie leksykalnym, biorącym pod uwagę zarówno zasięg terytorialny poszczególnych wyrazów, jak i ich etymologię oraz indywidualne dzieje w historii poszczególnych języków (1986: 193). Obecnie, najdokładniejszą analizę tego pojęcia przedstawiła Beata Kubok (2011: 201-204), dlatego też ograniczę się tutaj do krótkiego podsumowania rozpatrywanych szerzej przez autorkę podstawowych definicji *karpatyzmu*:

a) wspólne elementy charakterystyczne dla szeroko pojętego obszaru karpackiego, dotyczące sfery leksykalno-semantycznej, mogą mieć różne pochodzenie i powstawać w różnych etapach historycznych;

b) leksemy wywodzące się z dawnych języków regionu karpatobałkańskiego, ukształtowanych w odległej przeszłości, wywodzące się również z języków już nie istniejących.

Obydwie te definicje niosą za sobą jednak problem różnego pojmowania karpatyzmów. Jak podkreślają autorzy *Ogólnokarpackiego atlasu dialektologicznego* we wstępie do tomu III prowadzi to do niejednorodnej oceny wagi leksemów i ich semantyki, eksponując sławizmy lub rumunizmy lub wyrazy najbardziej rozpowszechnione na mapowanym terenie (OKAD III: 11).

Najbardziej precyzyjną jak dotąd definicję *karpatyzmów* zaproponował Marek Stachowski (2005), który wyróżnił pięć funkcjonalnych grup językowych opartych na sąsiedztwie geograficznym:

- I – polski, czeski, słowacki
- II – polski, ukraiński
- III – węgierski, ukraiński
- IV – węgierski, rumuński + mołdawski
- V – ukraiński, rumuński + mołdawski.

Podział ten, według sugestii Doroty Kubok warto uzupełnić o jeszcze jedną grupę funkcjonalną obejmującą języki węgierski i słowacki, *za czym przemawia fakt licznych paralelizmów leksykalnych wynikających z bezpośrednich kontaktów językowych* (2011: 203).

W myśl tej kategoryzacji, *karpatyzmem* można nazwać wyraz poświadczony co najmniej w trzech językach z minimum dwóch grup funkcjonalnych, przy czym co najmniej

jeden z nich musi być niesłowiański. Ponadto wyrazy te występują tylko w areale karpackim, choć dopuszczalna jest ich obecność w językach bałkańskich. W tej sytuacji powinno się je nazywać „karpatobałkanizmami” lub „bałkanokarpatyzmami” w zależności od kierunku zapożyczenia (Stachowski 2005: 184).

Ostrożnie należy podchodzić jednak do materiału leksykalnego w języku „mołdawskim”, mimo, że tereny Mołdawii zostały objęte badaniami w *Karpackim Atlasie Dialektologicznym*. Po pierwsze język używany w Republice Mołdawii jest wariantem regionalnym języka rumuńskiego³, a obecny stan badań nie pozwala stwierdzić, czy karpatyzmy w języku mołdawskim różnią się od tych w języku rumuńskim. Przede wszystkim jednak, należy się zastanowić, czy w kontekście karpatyzmu można przywoływać przykłady z języka „mołdawskiego”, ponieważ terytorium mołdawskie o charakterze nizinno-pagórkowatym, nie leży już w zasięgu łańcucha Karpat. Tak jak wspomniałam we wstępie, języki areału karpackiego powinno się postrzegać przez pryzmat regionalnych - górskich dialektów i gwar, a nie języków ogólnonarodowych. Należy tu zatem wyraźnie rozróżnić język „mołdawski” od gwar mołdawskich w północnych dialektach języka rumuńskiego.

Szczegółowa definicja karpatyzmów przedstawiona powyżej nie rozwiązuje jednak kwestii sklasyfikowania wołoskich elementów leksykalnych w przestrzeni karpackiej. Bierze ona pod uwagę jedynie rozmieszczenie geograficzne użycia danego leksemu, pomijając jego indywidualne nacechowanie kulturowo-etniczne. Dlatego też analiza karpatyzmów wołoskich musi uwzględniać interpretację historyczno-kulturową oraz etniczną. W świetle tych rozważań słownictwo wołoskie wyróżnia się następującymi cechami:

- a) występuje w języku rumuńskim lub jego gwarach oraz innym języku słowiańskim lub niesłowiańskim, zakładając kierunek zapożyczenia z rumuńskiego do innych języków,
- b) jest wynikiem migracji ludności pasterskiej etnicznie wołoskiej, porozumiewającej się pierwotnie językiem rumuńskim, na co wskazują mapy szlaków transhumancji i migracji wołoskiej,
- c) posiada swój odpowiednik w językach obszaru bałkańskiego (bałkanoromańskich lub południowosłowiańskich lub pozostałych – głównie albański i grecki),

---

³ Językiem oficjalnym Republiki Mołdawii jest język rumuński. Natomiast w kwestii klasyfikacji typologicznej zarówno językoznawcy rumuńscy, jak i mołdawscy są zgodni, że język mołdawski nie jest odrębnym językiem, choć zauważalne są pewne różnice leksykalne i semantyczne, obserwuje się też zdecydowanie liczne wpływy języka rosyjskiego, co podyktowane było sytuacją geopolityczną w ubiegłym stuleciu.

d) wykazuje wysoki stopień podobieństwa semantycznego z gwarami lub regionalizmami w języku rumuńskim.

Kiedy do gwar polskich zaczęły przenikać najstarsze terminy pasterskie zapożyczone od Wołochów karpackich?

Pierwszym poświadczonym w literaturze polskiej terminem pasterskim zapożyczonym z języka wołoskich pasterzy jest *cap* (rum. *țap*). Leksem ten pojawia się już w 1440 roku u Jakuba Parkoszowica w *Traktacie o ofrtografii polskiej*, w celu graficznego zilustrowania fonemu [c]: *In molliter autem asperatis scribatur simplex c omni asperacione, ut: cap, cebula, cis*⁴. Etymologia wyrazu *cap* w języku rumuńskim wskazuje na termin odziedziczony z substratu tracko-dackiego, obecny we wszystkich językach obszaru bałkańskiego. Biorąc zaś pod uwagę fakt, że wyraz ten został zanotowany już w połowie XV wieku w gramatyce autorstwa ówczesnego profesora Akademii Krakowskiej, do gwar małopolskich musiał on przeniknąć wcześniej. Zapewne nie jest to odosobniony przykład – w podobnym okresie również inne terminy pasterskie w gwarach słowiańskich (polskich i słowackich) musiały zostać zapożyczone od rumuńskojęzycznych Wołochów z Północnych Karpat. Większość tych terminów posiada charakter ludowy, potoczny i zostały one przekazane w wyniku bezpośredniego kontaktu pasterskiej ludności wołoskiej i miejscowej słowiańskiej. Tadeusz Lehr Splawiński pisał: *Takie wyrazy jak bryndza, fujarka, żetyca – to wyrazy górskie (...) trudno oznaczyć czas ich przyjęcia, pewno sięgają czasów przed XVI wiekiem* (Lehr Splawiński 1978: 238). Za najwcześniejszy okres przenikania karpatyzmów wołoskich do języków północnosłowiańskich, zwłaszcza polskiego, słowackiego a dalej czeskiego i ukraińskiego, można przyjąć wieki XIII i XIV z apogeum przypadającym na okres wzmożonych kontaktów w okresie kolonizacji wołoskiej w XV i XVI wieku, co odnajduje również potwierdzenie w dokumentach historycznych. Jednakże badania toponomastyczne (por. oronimy takie jak *Bieszczady, Tatry*) i antroponimiczne na terenach podkarpackich na południu i północy, prowadzone przez językoznawców rumuńskich przesuwają tę datę nawet na wiek IX⁵ (Mitu 2010: 174). Jak słusznie zauważa Mihai Mitu, gospodarka pasterska prowadzona w Karpatach Północnych jest zjawiskiem ciągłym w czasie i nigdy nie była ona przypadkowa. Wypas owiec był zajęciem mieszkańców górzystych terenów karpackich

---

⁴ *Traktat o ortografii polskiej de Jacobus filius Parcossii*, red. J. Łoś, Kraków 1907, s. 407. Podaję za M. Mitu, *Câteva observații pe marginea lexicului păstoresc de origine română în limba polonă (I)*, „Romanoslavica” XLVI, 2010, nr. 1, s. 171-177.

⁵ Zob. N. Drăganu, *Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, București 1933.

jeszcze w starożytnym okresie względnej wspólnoty językowej iliryjsko-trackiej⁶. Gros słownictwa pasterskiego w języku rumuńskim – czego dowodzą jego odpowiedniki w języku albańskim – pochodzą z przedłacińskiego substratu dackiego lub szerzej trackiego: np. rum. *baci* – alb. *baçi* ‘baca’, rum. *bîr* – alb. *berr* ‘onomatopeja, zawołanie, żeby pogonić owce’, rum. *căciulă* – alb. *kaçule* ‘czapka’, rum. *groapă* – alb. *gropë* ‘dziura, osuwisko’, rum. *cătun* – alb. *katund* ‘osada pasterska, szałas’, rum. *vatră* – alb. *votrë* ‘watra, ognisko’.

Próba wskazania konkretnej daty przenikania terminów pasterskich do gwar słowiańskich obszaru północnokarpackiego wobec braku źródeł pisanych oraz ze względu na ludowy charakter tego słownictwa, jest niemożliwa. Podobnie karkołomnym wyzwaniem jest dzisiaj próba ustalenia drogi zapożyczenia słownictwa pasterskiego cyrkulującego w całym areale karpackim.

Pochodzenie wołoskich karpatyzmów w gwarach polskich

Jak zostało już zasygnalizowane powyżej, część słownictwa związanego z wypasem owiec ma pośrednio swój źródłosłów w języku, którym posługiwali się pasterze wołoscy w okresie pierwszych kontaktów z ludnością słowiańską, zamieszkałą na karpackim pograniczu. Szlaki transhumancji ówczesnych Wołochów bez wątpienia wiodły z dwóch kierunków – wschodniego, gdzie trzon osadników stanowili pasterze przybyli z Mołdawii i Bukowiny, przemieszczający się na zachód oraz z kierunku południowego, przeważnie z Marmarozu (rum. *Maramureş*) – obecnie jest to północny region Rumunii, a w XV wieku należał do Siedmiogrodu pod panowaniem węgierskim. Pasterze marmarozscy osiedlili się na zachodnich krańcach Beskidów. Potwierdzenie odnajdziemy między innymi w dialektyzmach z tych terenów, na przykład w gwarach Ochotnicy. Zapożyczenia te reprezentują cechy i fonetyzmy charakterystyczne dla języka rumuńskiego doby starorumuńskiej oraz dla gwar północnorumuńskich właśnie z Marmuresz, Banatu, Mołdawii i Bukowiny (Wędkiewicz 1915: 451). Mi tu natomiast uważa, że rumunizmy te posiadają archaiczne cechy fonetyczne właściwe terminom dakołacińskim, np. *bryndza*, *gruń*, *flujera*, *frobija*, *dzer*, choć krytycznie należałoby się odnieść do tej hipotezy ze względu na obecność podobnych fonetyzmów w języku arumuńskim kształtującym się poza terenem użytkowania i zamieszkania ludności dackiej⁷.

---

⁶ Zob. G. Nandriş, *Păstritul românesc în Carpații poloni (în lumina „Atlasului lingvistic al Poloniei subcarpatine)*, Dacoromania, 1934-1935, VIII, s.148.

⁷ Archaizmy zakonserwowane w gwarach marmarozskich potwierdzają teorię ekspansji Wołochów z Bałkanów (skąd nota bene pochodzą najstarsze pisemne wzmianki o Wołochach w źródłach bizantyńskich z VIII wieku).

Do najbardziej charakterystycznych cech zalicza się:

- zachowanie formy starorumuńskiej [dz], np. *dżer*, por. rum. *zăr*, arum. *dzăru*
- zachowanie form zrotacyzowanych⁸, np. pol. *putyra* < rum. dial. *putiră*, por. rum. *putină*
- grupa dźwiękowa kl', np. pol. *kłag*, rum. lit. *chiag*, por. ar. cl'ag < łac. lud. *clagum
- spalatalizowane l, np. pol. *wetula*, rum. lit. *vătuie*, por. ar. vitul'u < łac. lud. *vituleus (Truszkowski 1992: 145).

W świetle powyższych należy uznać, że część słownictwa mogła przedostać się do gwar małopolskich w drodze bezpośrednich kontaktów – mając zwłaszcza na uwadze historyczne fakty takie, jak lokacja wsi na mocy *ius valachicum*, gdzie trzon osadników stanowili wołoscy pasterze przybyli z terenów mołdawskich i siedmiogrodzkich. Między innymi Ochotnica w Gorcach lokowana w r. 1416 to wieś w swych początkach notorycznie rumuńska (...), zaś akt lokacyjny przyznaje sołectwo ochotnickie Dawidowi Wołochowi⁹. Kazimierz Dobrowolski na podstawie prowadzonych przez siebie badań terenowych wnioskuje, że *pierwotny substrat językowy ludności ochotnickiej był rumuński* (Truszkowski 1992: 144-145).

Jeszcze w początkach XX wieku, wielu badaczy wskazywało rumuński źródłosłów dla wysoce wyspecjalizowanego słownictwa pasterskiego (Małecki 1938: 24, Łukasik 1938). Obecnie jednak, jak zostało opisane we wstępie, rumunizmy mogły przedostawać się do polskich gwar niekoniecznie drogą bezpośredniego kontaktu. W ich transferze miały udział również języki słowiańskie lub węgierski, np. orawska *pałacynka* 'naleśnik' < węg. *palacsinta* < rum. *placintă* (Nemeth 2008, 84). István Kniezsa zwraca uwagę, że wyrazy węgierskie i rumuńskie dotyczące terminologii pasterskiej można podzielić na dwie grupy, w których te pierwsze odnoszą się do organizacji i życia pasterskiego, np. *juhas*, *bojtar*, *gazda*, *buńkoś*, *szalas*, *aldamasz*. W skład drugiej grupy wchodzi rumunizmy obejmujące, z nielicznymi wyjątkami, zakres gospodarstwa mlecznego, np. *bryndza*, *dżer*, *kłaga*, *kulastra*, *putyra*, *strunga* itp. (Kniezsa 1938: 50). Badania nad polskim słownictwem gwarowym wykazały, iż poza słownictwem rodzimym (słowiańskim), najwięcej zapożyczeń pochodzi z języka niemieckiego, a w dalszej kolejności z rumuńskiego i węgierskiego (Herniczek-Morozowa 1976: 181, 188).

Szeroko ten problem przedstawił i zilustrował mapami Piotr Kłapyta w artykule *Wołosi – nomadzi Bałkanów w: Pasterstwo w Karpatach. Tradycja i współczesność. Szkice*, red. Małgorzata Kiereś, Warszawa 2013, s.2 9-38

⁸ Rotacyzm to zjawisko fonetyczne w gwarach północnego obszaru Siedmiogrodu, Mołdawii, a także na Bukowinie polegające na zamianie interwokalicznego *n* do *r* w wyrazach pochodzenia łacińskiego, np. *bire* zamiast *bine*. Podobne zjawisko obserwuje się w dialekcie istrorumuńskim (ELR 2006: 505).

⁹ <http://skansen-studzionki.pl/akt-lokacji-wsi-ochotnica-pismo-kancelarii-krolewskiej-z-dnia-20-marca-1416-roku/> [dostęp 10.01.2020]

Hipoteza bezpośrednich zapożyczeń terminologii pasterskiej z języka rumuńskiego wynikała z dominującej w początkach ubiegłego wieku teorii dakorumuńskiej identyfikującej pasterzy wołoskich z Rumunami. Takie opinie powtarzają się w polskiej literaturze etnograficznej. Mieczysław Małecki w 1938 roku pisał: *Wołosi, czyli dzisiejsi Rumuni, to przede wszystkim zawołani pasterze, i to nie zwykle »pastuchy«, ale wprost mistrzowie »sztuki pasterskiej«. Oni nauczyli Słowian wysoko postawionej hodowli owiec i kóz, oni po dziś dzień wędrują wzdłuż pasm górskich po całym Półwyspie Bałkańskim, spuszczać się zwłaszcza z nastaniem zimy z letnich swych górskich siedzib na cieplesze nadmorskie równiny* (Małecki 1938: 28). Natomiast Krystyna Pieradzka wspominała o nich jako grupach rumuńskich *o zupełnie odrębnej kulturze, obyczajach i języku [...] Typu dynarskiego, czarni, krępi, niewysocy, typ ich jeszcze występuje w niektórych wsiach* (Pieradzka 1939: 91). Kazimierz Dobrowolski zaznacza jednak, że przynajmniej najstarsze fale ludności pasterskiej, które docierały w Karpaty Zachodnie, były etnicznie rumuńskie (Dobrowolski 1970: 104). Według innych poglądów fale językowo rumuńskie docierały tylko do wschodnich części północnych Karpat, zwłaszcza na Huculszczyznę, *natomiast zespoły ludności pasterskiej, które spotykamy w Karpatach Zachodnich, były już zeslawizowane* (ib.). Według autorki należy przyjąć, że faktycznie w najstarszym okresie wędrówek oraz osadnictwa wołoskiego, nie ustalając górnej daty tego zjawiska, były to grupy etniczne językowo rumuńskie. Natomiast w późniejszych wiekach Wołochami wędrującymi ze stadami owiec po polskich Karpatach mogli być zarówno Rumuni, jak i pasterze wywodzący się spośród Rusinów, Hucułów, Łemków czy Bojków (Karaś 2017: 287). Na Orawie, począwszy od II połowy XVI wieku, podstawową siłą osadniczą stanowili Słowacy (Górna Orawa) oraz Polacy (Orawa Dolna) i tylko *niewielkie grupy wędrownie etnicznie wołoskie lub mieszane wołosko-ruskie. Przeważnie przybywały tutaj z komitatów węgierskich Ung, Bereg, Ugocsa, Marmarosz lub węgierskiego Siedmiogrodu* (Trajdos 1993: 19). Z czasem, w gwarach Beskidu Śląskiego etnonim *Wałach* (< *Vlach, Wołoch*) rozszerzył swe znaczenie, przestając być tym samym nazwą etnicznej grupy obcojęzycznej. Obecnie, w gwarze cieszyńskiej i żywieckiej *wałach* jest używany w odniesieniu do głównego zajęcia, czyli pasterstwa, stając się synonimem wyrazu „pasterz” (Karaś 2017: 281).

W szerszym, europejskim kontekście, ludność utożsamiająca się Wołochami zamieszkiwała tereny w całej Europie południowo-wschodniej. Za ich „praojczyznę” można uznać Epir oraz Tesalię na Bałkanach, skąd począwszy od X wieku migrowali, docierając w XVII wieku w najbardziej wysunięte na północny-zachód tereny Moraw - dzisiaj czeski

region Valaško¹⁰. W ciągu wielowiekowej migracji ludność wołoska stopniowo wtapiała się w napotkane na swej drodze lokalne społeczeństwa, zatracając stopniowo cechy wspólnoty klanowej oraz przejmując nowe wzorce. W Karpatach południowych etnos wołoski, po zasymilowaniu się z klanową społecznością Słowiańską osiadłą w dobie wędrówek ludów na nizinnych terenach obszaru karpacko-dunajskiego, dał początek narodowi rumuńskiemu (Djuvara 2013: 39).

O języku Wołochów

Rozstrzygnięcie kwestii języka którym posługiwały się pierwotnie wspólnoty wołoskie zarówno na Bałkanach, jak i w Karpatach północnych dostarczają badania nad słownictwem pasterskim zakonserwowanym w gwarach obszarów górskich i podgórszych – miejsc styku ludności etnicznie wołoskiej z miejscową, posługującą się rodzimymi językami. Istotnym jest tutaj jednak nadmienić, że tradycyjne językoznawstwo zarówno polskie, jak i rumuńskie nie wyróżnia osobno i nie nazywa „wołoskim”¹¹ języka, którym mogli posługiwać się pierwotnie pasterze wołoscy – takie nazewnictwo jest raczej wynikiem nieznamości procesu kształtowania się języków romańskich i uproszczeniem „wikipedycznym”. Językoznawcy przyjmują, że w pierwszym tysiącleciu na terenach skolonizowanych przez Imperium Rzymskie, zróżnicowana etnicznie i językowo ludność porozumiewała się swoistą *lingua franca*, którą stała się łacina *vulgaris*. Po nałożeniu się na poszczególne substraty dała ona początek wschodnioromańskiemu odłamowi języków romańskich, pośród których można wymienić wymarły już język dalmatyński oraz języki wyodrębnione z grupy języków bałkanoromańskich. Według rumuńskiej terminologii cytowanej w opracowaniach językoznawczych w XX w., język ten określa się jako „protorumuński” (protoromâna) lub „wspólny rumuński” (româna comună). Ludność posługująca się tymi językami, czy też dialektami zamieszkiwała obszary na północ i na południe od Dunaju, w zasadzie, choć w dużym uogólnieniu można by przyjąć, że granicę ówczesnego terytorium zromanizowanej ludności wyznacza tzw. linia Jireczka, która językowo rozdziela Bałkany na część pozostającą pod wpływem języka greckiego – na południu i łaciny na północy (do IV wieku), dokładny jej przebieg wiedzie między miastem Łaç w dzisiejszej Albanii, a Sofią w Bułgarii, następnie przez Starą Planinę do wybrzeży Morza Czarnego. Około XI wieku, kiedy za

---

¹⁰ Więcej na ten temat: P. Kłapyta, *op. cit.*, ss. 29-37.

¹¹ Tego typu określenia błędnie funkcjonują w internetowych opracowaniach popularno-naukowych, chociażby w Wikipedii : https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C4%99zyk_wo%C5%82oski [dostęp 20.01.20].

sprawą Słowian doszło do całkowitego rozerwania wschodnioromańskiej jedności językowej, a część zromanizowanej już wówczas ludności została „zepchnięta” na południe, wówczas wyodrębnił się na południu język arumuński, a następnie, w XII wieku doszło do wyodrębnienia się języków: starorumuńskiego (*româna veche*) z północnego dialektu protorumuńskiego – dakorumuńskiego, oraz pozostałych języków – meglenorumuńskiego i istrorumuńskiego (por. Klimkowski 2011: 180-181). W świetle tych rozważań, można założyć, że Wołosi nie posługiwali się jednym językiem, lecz wieloma etnolektami (albo narzeczami) bałkano-romańskimi, wyrosłymi z łaciny ludowej na substracie iliryjsko-trackim. Można domniemywać, że właśnie w tych warunkach zrodziła się najstarsza część terminologii pasterskiej (*baca, bryndza, klag itp.*), która rozprzestrzeniła się na całym obszarze bałkańsko-karpackim, a zatem wszędzie tam, gdzie docierali pasterze wołoscy ze swoimi stadami. Udział w kształtowaniu się słownictwa pasterskiego mają również języki południowosłowiańskie, które za wołoskim pośrednictwem przedostały się również do gwar beskidzkich i podtatrzańskich, np. *mrażnica* ‘zagroda dla owiec ze świerkowych gałęzi’ < rum. *mreață* ‘sieć do połowu ryb’ < pldśłow. (bg. i srb.) *mrjaža* ‘id.’. Chociaż Kazimierz Dobrowolski zwraca uwagę, że ilość pożyczek południowosłowiańskich w zasobie leksykalnym pasterzy wołoskich jest stosunkowo niewielka (Dobrowolski 1970: 95).

Dzisiaj karpatyzmy wołoskie należy badać przede wszystkim w kontekście terminologii pasterskiej – jako elementy, które przedostały się do innych języków w wyniku migracji pasterzy – Wołochów.

Terminologia pasterska w językach obszaru bałkańsko-karpackiego

Literatura dotycząca badań nad terminologią pasterską jest bardzo bogato reprezentowana w bibliografii naukowej, była i nadal jest przedmiotem badań językoznawców, nie tylko w ujęciu stricte pasterskim, ale ogólniej w badaniach dialektologicznych nad słownictwem obszaru karpackiej wspólnoty językowej oraz bałkańskiej ligi językowej. Analiza wybranych lektur prowadzi do wniosku, że badania nad terminologią pasterską prowadzone są niejako dwoma osobnymi drogami – ścieżką karpacką i ścieżką bałkańską.

Jednym z nielicznych projektów badawczych obejmujących swym zasięgiem zarówno dialekty obszaru karpackiego, jak i bałkańskiego jest *Karpacki Atlas Dialektologiczny*, nad którym w 1973 roku rozpoczął prace międzynarodowy zespół naukowców z krajów leżących terytorialnie w zasięgu łańcucha Karpat, a także na Bałkanach. Na kartach Atlasu miały zostać przedstawione „rezultaty długoletnich kontaktów i interferencji języków i dialektów na

obszarze Karpat, w rezultacie czego pojawiły się liczne karpатыzmy, czyli wyrazy identyczne pod względem leksykalno-semantycznym, określające pojęcia specyficzne dla duchowo-materialnej kultury tego obszaru, a więc zarówno zajęcia ludności – rolnictwo górskie, hodowla, pasterstwo, jak i świat przyrody oraz ukształtowania terenu” (Oczkowska 1999: 65-66). W kwestionariuszu do *Atlasu* znalazły się pytania podzielone na 15 dziedzin, między innymi dotyczące pasterstwa. Materiał został zebrany w 210 punktach, nie tylko w samych Karpatach: Polska (20), Morawy w Czechach (7), Słowacja (24), Węgry (9), Ukraina (56), Rumunia (59), Mołdawia (15), ale również na Półwyspie Bałkańskim: Chorwacja (1), Bośnia i Hercegowina (3), Czarnogóra (2), Serbia (9), Macedonia (5). Niestety w wyniku wycofania się z projektu dialektologów bułgarskich, zebrany przez nich materiał dialektologiczny nie mógł zostać ujęty w ostatecznej wersji *Atlasu*. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że poza bułgarskim, choć z innych powodów, brakuje tu również materiału albańskiego oraz greckiego, chociaż według założeń metodologicznych, o czym wspomina jeden z inicjatorów atlasu – profesor Alfred Zaręba, badań nad karpатыzmami nie można zawęzić do terytorium Karpat i Podkarpacia, ponieważ ich źródła znajdują się między innymi na Bałkanach bałkanizmy (Zaręba 1979: 98).

Przywołując kolejne badania dotyczące leksyki pasterskiej, należy wspomnieć *Terminologię polskiego pasterstwa górskiego* Wandy Herniczek-Morozowej. Praca składa się z trzech tomów I. Słownik, II. Przegląd materiału (który przedstawia słownictwo pasterskie w układzie działowym / tematycznym), III. Pochodzenie słownictwa pasterskiego polskiego Podkarpacia. Literatura naukowa dotycząca badań dialektologicznych i językoznawczych nad elementem rumuńskim (wołoskim) w gwarach małopolskiego obszaru karpackiego zostanie omówiona w kolejnych rozdziałach.

W Rumunii najobszerniejszą pod względem zebranego materiału dialektalnego jest monografia profesora Akademii Rumuńskiej – Iona Popescu Sireteanu zatytułowana *Termeni păstorești în limba română* (2017), która obejmuje trzy tomy: I. *Termeni păstorești în limba română* obejmujący słownictwo pasterskie, II. *Termeni pentru adăposturi păstorești în limba română* (2013) – nazwy budynków, schronów pasterskich i krytych pomieszczeń dla zwierząt, oraz *Termeni păstorești pentru vase, unelte și instrumente, boli și leacuri* (2015) – nazwy naczyń, narzędzi, chorób i leków. Łącznie, w drugim tomie autor zebrał około 4 tys. terminów.

Wspomnieć należy również o słownikach gwar górskich, jak np. *Słownik gwary orawskiej* Józefa Kaśia, czy też *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej* tego samego autora. A także prace leksykograficzne Josipa Oleksijoviča Dzendzelivskijego

dotyczące dialektów zakarpackich *Lingwistycznyj atlas ukraińskich narodnych howoriw zakarpatskoj oblasti* (od 1958) oraz *Praktičnij slovník semantičnih dialektizmiv Zakarpat*. W 2007 roku został wydany w wersji elektronicznej *Slovník valašského nářeči*, poza materiałem leksykalnym obejmuje również frazeologizmy i wałaskie przysłowia.

Więcej problemów przysparza przedstawienie przedmiotowej literatury w językach obszaru bałkańskiego – głównie odnoszę się tu do języków albańskiego, greckiego i arumuńskiego. W ostatnich latach rumuńscy lingwiści podjęli się sporządzenia atlasu „dialektów arumuńskich”. Autorem *Małego atlasu dialektu arumuńskiego w Albanii oraz byłej Republice Jugosławii Macedonii*”, który ukazał się drukiem w 1997 roku jest Petru Neiescu, natomiast w 2014 został wydany *Atlas językowy dialektu arumuńskiego* pod redakcją Nicolae Saramandu. Słownictwo pasterskie w języku albańskim (a dokładniej jego dialektach czarnogórskich) zostało zebrane przez Abdullaha Zymberi w monografii *Leksiku bujqësor e blegtoral i të folmeve shqipe të Malit të Zi*, która ukazała się drukiem w 1996 roku¹². Wspomnieć warto również o artykule Doris K. Kyriazis *Aspects of Inter-Linguistic Iosemy in the Pastral Terminology of the Pindos Mountain Region*. Trzeba nadmienić, że prace etymologiczne rumuńskich językoznawców oferują w celach porównawczych materiał z zakresu języka zarówno albańskiego, jak i greckiego. Ponadto przytaczają przykłady z języków arumuńskiego, meglenorumuńskiego i istrorumuńskiego, które, mimo że nie są traktowane jako odrębne języki, a jedynie jako dialekty języka rumuńskiego, odzwierciedlają rzeczywiste formy notowane w słownikach i tekstach rejestrujących te języki.

Bogatego materiał leksykalnego dostarczają monografia Gheorghe Mihăilă *Contribuții la studiul cuvintelor de origine autohtonă în limba română* (2010). Autor prezentuje w niej rumuńskie słownictwo autochtoniczne, pochodzące z warstwy słownictwa przedłacińskiego tj. z języków trako-dackich. Ekscerpcja terminologii związanej z pasterstwem, pozwala zaobserwować, iż istnieje pewna grupa wyrazów zachowująca podobieństwo pod względem formy z niewielkimi zmianami fonetycznymi charakterystycznymi dla poszczególnych dialektów oraz w zasadzie identyczna pod względem semantycznym, z nieznacznymi modyfikacjami znaczenia, obecna we wszystkich językach obszaru karpackiego i bałkańskiego. Języki karpackie obejmują przykłady z gwar góralskich języka polskiego – głównie podhalańskiej, żywieckiej i orawskiej, języka czeskiego – gwara morawsko-wałaška, języka słowackiego, ukraińskiego, dialektu huculskiego, języka węgierskiego oraz

---

¹² Wymienione atlasy i monografia nie były przeze mnie konsultowane w trakcie badań nad słownictwem pasterskim z powodu braku dostępu, jednak zdecydowałam się wspomnieć tutaj te tytuły i autorów, jako potencjalne źródło do dalszych badań w tym temacie.

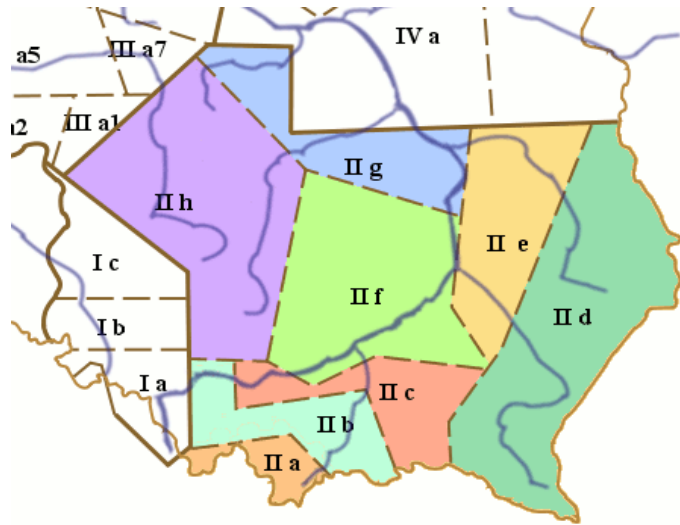
rumuńskiego. Języki bałkańskie prezentowane są przez język arumuński, meglenorumuński, istrorumuński, albański, serbski i chorwacki, bułgarski oraz grecki (zamieszczone w Tabeli 1).

Pierwotna część słownictwa związanego z jedną z najstarszych form gospodarki hodowlanej, czyli pasterstwem swymi korzeniami sięga czasów indoeuropejskiej wspólnoty językowej. Czasownik *paść* (podstawa dla pozostałych wyrazów z tej rodziny – *pasterz*, *pastuch*, *pastwisko*, *pasza*) jest obecny zarówno w języku prasłowiańskim **pasti*, **pasą* – stąd też w pozostałych językach słowiańskich, np. cz. *past*, ros. *pasti*, ch., srb. *pasti*; jak i łacinie *pāscō*, *pāscere*, który jest kontynuowany w językach romańskich: wł. *pascere*, prow. paiser, kat. *paixer*, hiszp. *pacer*, rum. *paște*. Identyczną formę rdzenia obserwuje się również w językach tochijskim A *pās-* i B *past-* ‘strzec’ oraz hetyckim *pahhaš* ‘strzec, pilnować’. Punktem wyjścia dla tych wszystkich języków jest praindoeuropejski **pā-s* ‘karmić, paść’. W języku greckim ten pierwiastek *pie*. **pā-* jest kontynuowany w czasowniku np. gr. *patéomai* ‘jem i piję’, podczas gdy współcześnie, gr. *bóskō* oznacza ‘paść’, por. gr. *boskós* ‘pasterz’ (Boryś 2006: 417, Ciorănescu 2002: 548). Podobnie rzecz się ma w przypadku innych fundamentalnych pojęć pasterskich: *jagnięcia* i *owcy*. W językach słowiańskich *jagnię* pochodzi od prasłowiańskiego **agnę*, **agnęte* ‘młoda owca, jagnię’, gdzie przyrostek **-ęt-* tworzy nazwy młodych istot. Wyraz prasłowiański jest pokrewny z łacińskim *agnus*, por. fr. *agnau*, starogreckim *amnós*, językami celtyckimi, np. walijski *oen*. Wszystkie te wyrazy sprowadzają się do praindoeuropejskiego **ǵu^hno-* (Boryś 2006: 202). *Owcę* odnajdziemy zarówno w językach słowiańskich, np. scs. *ovúca*, w bałtyckich, np. litewski *avis*, w łacinie *ovis* i jej kontynuantach romańskich, np. rum. *oaie*, w starogreckim *óis* i w staroindyjskim *ávis* (Boryś 2006: 404). W związku z powyższym, zbieżność form w językach słowiańskich i np. rumuńskim nie jest wynikiem wzajemnych interferencji, ale wspólnej etymologii praindoeuropejskiej.

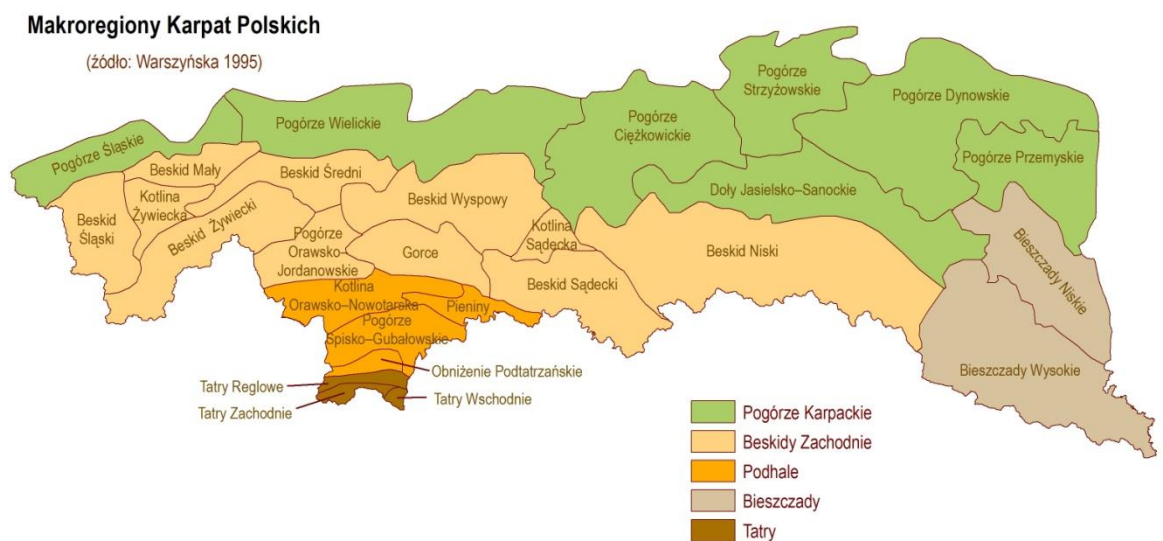
Słownictwo wołoskie w gwarach małopolskich obszaru karpackiego

Dialekt małopolski obejmuje swoim zasięgiem południowo-wschodnią część Polski, a w jego obrębie wyróżnia się osiem mniejszych obszarów gwarowych. W kontekście prezentowanych poniżej badań nad słownictwem wołoskim, szczególnie interesujący jest obszar gór obejmujący część Żywiecczyzny na zachodzie, Podtatrze, czyli Orawę, Podhale i Spisz, oraz część Beskidów (II a). Drugim obszarem gwarowym jest Pogórze – od Wadowic po wschodnią Sądecczyznę (II b), następnie obszar obejmujący Beskid Niski (II c), a

najbardziej wysuniętym na wschód jest Pogórze Przemyskie w skład którego wchodzi Bieszczady (II d).

Podział dialektu małopolskiego wg Kazimierza Nitscha¹³

Instytut Ochrony Przyrody PAN¹⁴

¹³ <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-malopolski&l3=dialekt-malopolski-zasieg> [dostęp 20.01.2020]

¹⁴ http://www.iop.krakow.pl/karpaty/Regiony_fizycznogeograficzne_Karpat,14,wyswietl.html [dostęp 20.01.2020]

Gwary małopolskie obszarów górskich i pogórza, w odróżnieniu od pozostałych, charakteryzuje obecność dialektyzmów o rumuńskiej etymologii związanych z gospodarką pasterską (Truszkowski 1992, 144-145). Pod względem powierzchni tereny te nie są domeną polskiego krajobrazu, a obszar górski usytuowany na południowym krańcu Polski stanowi tylko wąski, najbardziej wysunięty na północ pas należący do olbrzymiego obszaru zajmowanego przez łańcuch Karpat. Nie sposób współcześnie określić, kiedy w Karpatach zostały zapoczątkowane tradycje pasterskie, jednakże badając terminologię pasterską oraz toponomastykę obszarów karpaccich, ich etymologii można się dopatrywać jeszcze w czasach przedromańskiej wspólnoty językowej iliryjsko-trackiej obecnej m. in. w nazwach topograficznych, np. *Karpak*, *Beskid*, *Bieszczady*, czy też w wyrazach takich, jak *bryndza*, obecnych we wszystkich językach obszaru karpacciego oraz bałkańskiego (Oczko 2018, 48-49):

obszar karpaccy	polscy	<i>bryndza</i>
	czeski	<i>brindza</i>
	słowacki	<i>bryndza</i>
	ukraiński	<i>brȳnza</i>
	węgierski	<i>brenza, brondza</i>
	rumuński	<i>brânză</i>
obszar bałkański	bułgarski	<i>брънза</i>
	serbski	<i>brenca</i>
	arumuński	<i>brãndzã</i>
	meglenorumuński	<i>brqzã</i>
	grecki	<i>πρένζα</i>
	albański	<i>(për)brëndësa</i> ‘część żołądka jagniąt wykorzystywana jako podpuszczka’

Gwary górskie są przedmiotem badań językoznawczych i kulturowych (socjolingwistycznych) podejmowanych na przestrzeni ostatniego stulecia przez wielu polskich dialektologów. W kontekście karpatyzmów, czy też rumunizmów obecnych w gwarach górskich, gdzie charakterystyczny człon stanowi słownictwo związane z szeroko pojętą gospodarką pasterską należałoby wymienić (chronologicznie), badania zapoczątkowane przez Stanisława Wędkiewicza *Dialekt rumuński używany na ziemiach polskich* (1915), ich kontynuację w dziele Stanisława Łukasika *Pologne et Roumanie*

(1938)¹⁵, dalej *Studia Podhalańskie* Kazimierza Dobrowolskiego (1970), które są przedrukiem i uzupełnieniem wcześniej publikowanych artykułów i referatów, leksykon Wandy Herniczek-Morozowej *Terminologia polskiego pasterstwa górskiego* (1975), w końcu *Studia socjolingwistyczne z dialektologii rumuńskiej* Witolda Truszkowskiego (1992). Bogata w rumuński (karpatobałkański) materiał leksykalny jest monografia Beaty Kubok *Dawne słownictwo gwar cieszyńskich w świetle kontaktów językowych* (2011). Wielce pomocny w badaniach nad wołoskim elementem leksykalnym jest również *Ogólnokarpacki Atlas Dialektologiczny*, a także prace polskich dialektologów i językoznawców Stefana Hrabca, Alfreda Zaręby, Mieczysława Karasia czy Zbigniewa Gołąba.

Pasterskie dialektyzmy rumuńskie przenikały do polskich gwar co najmniej od XIV wieku, okresu najstarszych migracji ludności pasterskiej w Karpatach Zachodnich (Dobrowolski 1970, 259), choć przykłady oronimów takich jak *Krępak* czy *Beskidy* sugerowałyby wcześniejszą obecność pasterzy wołoskich, na tych terenach. Tereny te stanowiły obszar, na którym wołoscy pasterze wypasali stada w systemie pasterstwa transhumacyjnego¹⁶, polegającego, ogólnie ujmując, na sezonowych, stałych przegonach stad z pastwisk letnich (górkich) na pastwiska zimowe – na podgórkich równinach, w dolinach etc.

W początkach XV wieku rozpoczął się okres tzw. „kolonizacji wołoskiej”¹⁷. Na mocy *ius valahicum* na górskich, trudno dostępnych obszarach została wprowadzona gospodarka pasterska. Lokacja na prawie wołoskim zakładała m. in. karczunek polan i pastwisk górskich, instalację wsi hodowlano-rolnych oraz szałasów halnych dla cyklicznie migrujących stad (Trajdos 1993: 11). Osadnicy wołoscy stopniowo zasiedlali górskie nieużytki i wytaczali nowe szlaki, zarówno pasterskie, jak i komunikacyjne. Była to nie tylko ludność romańskojęzyczna, ale również słowiańskojęzyczna, np. Łemkowie, nie zapominając o Polakach czy Słowakach. Kolonizacja wołoska następowała z dwóch kierunków – wschodniego, gdzie trzon osadników stanowili pasterze przybyli z Mołdawii i Bukowiny, przemieszczający się na zachód oraz z kierunku południowego, przeważnie z Marmarosu (rum. *Maramureș*), znajdującego się ówczesnie pod panowaniem węgierskim. Pasterze marmaroscscy osiedlili się na zachodnich krańcach Beskidów, stąd w gwarach Ochotnicy

---

¹⁵ Stanisław Łukasik kontynuuje tu badania nad toponomastyką i terminologią pasterską zapoczątkowane przez Stanisława Wędkiewicza (Truszkowski 1974: 14).

¹⁶ Pasterstwo transhumacyjne (transhumancja) to stały sezonowy przegon stad z pastwisk letnich (górkich, na szałasie) na zimowe (w dolinach). Ośrodkiem życia pozostaje jednak wieś (dziedzina).

¹⁷ Więcej na ten temat w: G. Jawor, *Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu*, Lublin 2004.

obserwuje się podobne fonetyzmy, np. [dz] (zamiast z) *spudza, bryndza*, [kl] (zamiast k') *klag* (Truszkowski 1992: 145).

W świetle faktów historycznych oraz językowych nie sposób dziś ocenić, czy element romański i przedromański, charakterystyczny dla terminologii pasterskiej przenikał do gwar małopolskich w wyniku bezpośredniego kontaktu z ludnością wołoską (tutaj rumuńskojęzyczną) czy też za pośrednictwem innych etnicznie pasterzy posługujących się na co dzień językami lub też gwarami ukraińskimi czy słowackimi. Wędkiewicz zaznacza, że na polskim obszarze etnograficznym, tj. w Karpatach Zachodnich, Tatrach i Beskidzie Śląskim bezpośredni kontakt z „ludnością rumuńską” był prawdopodobny, natomiast na ziemiach ruskich, kontakty te nie ulegają żadnej wątpliwości (1915: 449). Jeszcze w początkach XX wieku, wielu badaczy wskazywało rumuński źródłosłów dla wysoce wyspecjalizowanego słownictwa pasterskiego (Małecki 1938: 24, Łukasik 1938). Do tej pory nie powstał jednak osobny słownik karpatyzmów, czy też karpatobałkanizmów, który by odzwierciedlał autentyczny udział rumuńskich elementów leksykalnych w gwarach górskich Zachodnich Karpat i Podkarpacia. Jak dotąd najpełniejszy zbiór terminologii odnajdziemy w dziele Stanisława Łukasika *Pologne et Roumanie*, który jako rumuńskie (lub romańskie) zidentyfikował około 230 wyrazów, przy czym słownik ten wymaga krytycznej analizy, gdyż do zapożyczeń rumuńskich zaliczył wyrazy takie jak *kobieta* czy *dżuma* (1938: 179, 185). Badania nad dialektyzmami dowodzą jednak, że terminologia pasterska opiera się głównie na rodzimym słownictwie oraz zapożyczeniach z języków zachodniosłowiańskich, a dopiero w dalszej kolejności są to wpływy słownictwa karpatobałkańskiego, np. w gwarze cieszyńskiej (Kubok 2011: 295). Natomiast Herniczek-Morozowa na drugim miejscu sytuuje zapożyczenia z języka niemieckiego, a w dalszej kolejności z rumuńskiego i węgierskiego (1976: 181, 188).

Analizowane słownictwo obejmuje około 90 terminów i pochodzi głównie z gwar Ochotnicy Górnej (O), Podhala (PH) oraz Orawy (OR) i Śląska Cieszyńskiego (GC). Według klasyfikacji przyjętej przez Stachowskiego (2005: 186), przykłady te można zaliczyć do karpatyzmów, jednakże naszym celem jest wskazanie ich związku etymologicznego i semantycznego z językiem rumuńskim. Dlatego też, karpatyzmy takie jak *harenda / arenda*, czy *almarya*, których pochodzenie wskazuje na pośrednictwo lub źródło w języku węgierskim lub innych językach słowiańskich nie zostały tu ujęte.

Materiał leksykalny podzielony został na trzy główne grupy semantyczne – związane z życiem na szalasie (wypas owiec i bydła na pastwisku) i w dziedzinie (gospodarstwo) oraz z naturą.

Wśród słownictwa dotyczącego gospodarki pasterskiej wyróżnia się:

- a) terminologię związaną bezpośrednio z wypasem i hodowlą owiec i bydła, np. *redyk, corek, strąga, baca, czaban, koliba*;
- b) nazwy owiec i bydła oraz ich cech, np. *balan, brzezula, plekać, suity*;
- c) terminy związane z przetwórstwem nabiału owczego, np. *dzer, kulastra, gielata, podyszar*.

Druga grupa semantyczna obejmuje słownictwo dotyczące życia w gospodarstwie, we wsi, czyli na *dziędzinie*, jakby to powiedzieli podhalańscy górale. Zostały tu wyróżnione trzy podgrupy:

- a) przedmioty i czynności gospodarskie, np. *burdel* (O), *bordej* 'ziemianka' *por. rum. bordei* 'id.'; *cyr* 'rzadka zacierka' (O), *por. rum. cir* 'gorący odwar z cząstkami mąki kukurydzianej';
- b) słownictwo dotyczące ogólnie życia i relacji społecznych, np. *dziugan* 'osoba zatrudniona do pracy przy zwierzętach', 'niedojda' (O) *por. rum. cal jugănit* 'wykastrowany koń (samiec)'; *gidać* 'cliwić, gilgotać' (O) *por. rum. ghidi* 'id.'; wyzwisko *ty karmo!*, o człowieku wiecznie niezadowolonym, (O) *por. rum. cărpă* 'chustka na głowę', 'szmata', również jako wyzwisko; *bruma* (PH) '21 listopada' *rum. bruma* 'listopad';
- c) nazwy części ciała i cechy fizyczne, np. *ciuntak* (PH) 'przyglup', *por. rum. ciunt* 'okaleczony'; *facka* (PH) 'twarz', *por. rum. față* 'id.'; *sula* 'chuda, wysoka dziewczyna' (O) *por. rum. sulă* 'szydło'.

Na ostatnią kategorię semantyczną składają się terminy związane z naturą – nazwy głównie roślin, np. *jafer* 'borówka', *rum. afină (afiră)* 'id.', *fereczyna* 'paproć' *Pteris aquilina* (PH), 'suche igliwie na podściółkę' (GC), *por. rum. ferece, ferega*. Dziwi zauważalny brak w przykładach nazw zwierząt dzikich, niegospodarczych. W zasadzie znajdujemy tu tylko jedno zapożyczenie: *ciura* (PH) 'o kobiecie, która się źle prowadzi', *por. rum. cioară* 'wrona', choć polskie metaforyczne znaczenie jest raczej związane z rumuńskim pogardliwym określeniem 'Cygana'. Drugą, dość dużą podgrupę stanowi słownictwo topograficzne, charakterystyczne również w toponomastyce beskidzko-tatrzańskie, np. *groń, grapa, rypa, gawra (gara), paryja*.

Jak podkreśla W. Truszkowski, w stosunku do znaczeń istniejących w języku rumuńskim, a nawet w gwarze z Drăguș, w polskich gwarach zakres semantyczny jest ograniczony do znaczenia pasterskiego (1992: 147). Niewątpliwie ma on rację, jednakże

dopiero porównanie gwar podtatrzańskich i zachodniobeskidzkich z materiałem gwarowym maramoskim i banackim przyniosłoby w pełni satysfakcjonujące wyniki. Zwłaszcza, że zapożyczenia rumuńskie reprezentują cechy charakterystyczne dla języka rumuńskiego doby starorumuńskiej oraz dla gwar północnorumuńskich właśnie z Marmaroszu, Banatu, Mołdawii i Bukowiny (Wędkiewicz 1915: 451, Felecan 2014: 119). Do najbardziej charakterystycznych cech zalicza się:

- zachowanie formy starorumuńskiej [dz], np. *dzer*, por. rum. *zăr*, arum. *dzăru*
- zachowanie form zrotacyzowanych, np. pol. *putyra* < rum. dial. *putiră*, por. rum. *putină*
- grupa dźwiękowa kl', np. pol. *kłag*, rum. lit. *chiag*, por. arum. *cl'ag* < łac. pop. **clagum*
- wymowa rum. j [ż] jako [dż], np. pol. *dziugan*, por. rum. dial. [*kal dżugănit*], por. rum. *jugănit*.

Natomiast spółgłoska -k- w wyrazach takich jak: *kornutka*, *trescka*, *halbijka*, jest sufiksem strukturalnym, który wciela wyrazy obce do systemu polskiego (Truszkowski 1992: 149).

LEKSYKON WOŁOSKIEJ TERMINOLOGII PASTERSKIEJ

Uwagi do leksykonu

Wszystkie wyrazy zamieszczone w leksykonie zostały zebrane na podstawie monografii i słowników gwarowych: *Słownik gwary orawskiej* Józefa Kąsia (2011), *Polgne et Roumanie* Stanisława Łukasika (1938), *Studia socjolingwistyczne z dialektologii rumuńskiej* Witolda Truszkowskiego (1992), *Dawne słownictwo gwar cieszyńskich w świetle kontaktów językowych* Beaty Kubok (2011), *Słownik huculski* Jana Janowa (2001), *Dictionar de termeni păstorești* Almy Blănaru (2002). Według skrótów przedstawionych poniżej zostały oznaczone formy gwarowe oraz poszczególne języki i dialekty.

Tłumaczenia terminów rumuńskich opierają się w pierwszej kolejności na znaczeniach zamieszczonych w wymienionym słowniku terminologii pasterskiej oraz znaczeniach gwarowych z pominięciem znaczenia ogólnorumuńskiego, z wyjątkiem słownictwa funkcjonującego w języku ogólnym, np. *brânză*. Porównawczo zostały zamieszczone również odpowiedniki w dialekcie huculskim, choć ten uważany jest za dialekt języka ukraińskiego.

Skróty:

OR – gwara orawska

GC – gwara cieszyńska

PH – gwara podhalańska

O – gwara z Ochotnicy Górnej

MP – gwary obszarów górskich w dialekcie małopolskim

alb. – język albański

ar. – język arumuński

bg. – język bułgarski

huc. – dialekt huculski

rum. – język rumuński

śl. – język słowacki

srb. – język serbski

Szałas (gospodarka szalaśnicza)

1. Wypas i hodowla owiec:

Baca (MP), **bacza** (GC) ‘główny pasterz’, por. rum. *baci* ‘id.’ Wyraz w tym znaczeniu i formie obecny we wszystkich językach obszaru karpacko-bałkańskiego, por. *Tabela wyrazów karpacko-bałkańskich*.

Corek (OR), **carek** (MP) ‘zagroda dla jagniąt’, por. rum. *țarc* ‘id.’, huc. *carok* ‘przegroda na prosię lub cielę’. Wyraz w podobnym znaczeniu i formie obecny we wszystkich językach obszaru karpacko-bałkańskiego, por. *Tabela wyrazów karpacko-bałkańskich*.

Czaban arch. ‘pasterz owiec lub wołów’, por. rum. *cioban* ‘id.’, huc. *czoban* ‘id.’.

Fakla ‘pochodnia do odstraszenia wilków’, por. rum. *faclă* ‘pochodnia’, ‘łuczywo’, możliwe również pośrednictwo węgierskie *fáklya* ‘pochodnia’ (Nemeth 2008: 49).

Fujarka (MP), por. rum. *fluiet* ‘id.’, huc. *flojera* ‘id.’ Wyraz w podobnym znaczeniu i formie obecny we wszystkich językach obszaru karpacko-bałkańskiego, por. *Tabela wyrazów karpacko-bałkańskich*.

Koliba ‘rodzaj budowli w kształcie piramidy, palonej przez pasterzy w noc św. Jana’ (OR), 2. ‘prymitywne schronisko przy kosarze’, 3. ‘bacówka’, **kolyba** (GC), **kolebka** ‘szałas

na pastwisku' (O), wyraz w podobnym znaczeniu i formie obecny we wszystkich językach obszaru karpacko-bałkańskiego, por. rum. *colibă* 'id.', huc. *kołyba*.

Koszar, kosar (OR), **koszor** (GC) 'przenośna zagroda dla owiec', **kosarek, kosarzisko** 'miejsce, na którym wcześniej zajmował się kosar', por. huc. *koszara, koszierka*, rum. *coșar* 'id.', w rumuńskim z języków południowosłowiańskich, por. bg., srb. *košara*.

Mierynda 'przekąska pasterska', **mieryndzać** 'przeżuwać' (GC), por. rum. *merinde* 'prowiand, posiłek przygotowany na drogę lub do pracy', huc. *maryńgia* 'potrawy gotowane, żywność'.

Mrażnica (OR, GC) 'zagroda dla bydła zrobiona z całych świerków', por. rum. *mreajă* 'przenośna zagroda dla bydła z drewna'. W języku rumuńskim jest to pożyczka z języków południowosłowiańskich, por. bg. *mrjaža*, srb. *mrjaža*, choć do języka polskiego weszło za pośrednictwem języka słowackiego lub czeskiego, por. śl. *mraznica* (Kubok 2011: 257).

Redyk (MP) 'wyprowadzanie owiec na sezonowy wypas, także powrót z pastwiska', **redykać** 'wyprowadzać owce na sezonowy wypas', **redykałka** 'mały serek w kształcie zwierzęcia, wyrabiany na szalasię z sera owczego, prezent dla odwiedzających – zwłaszcza dzieci, oraz prezent od bacy dla juhasa po zakończonym redyku w formie kilku oscypków), por. rum. *rădica* (*forma dial. XVI w*) 'wznosić, iść w górę'.

Spudza 'wypalona ziemia na pastwisku' (O), por. rum. *spuză* 'gorący popiół'.

Stronga (OR), **strunga** (GC) 1. 'wydzielona część kosara, w której doi się krowy', 2. 'otwór w ogrodzeniu kosara, przez który puszcza się wydojona owce', rum. *strungă* 'id.', huc. *strunga, strunka* 'id.'. Możliwe pośrednictwo słowackie. Wyraz w tym znaczeniu i formie obecny we wszystkich językach obszaru karpacko-bałkańskiego, por. *Tabela wyrazów karpacko-bałkańskich*.

Watra (MP) 'ognisko, palenisko', por. rum. *vatră* 'id.', huc. *watra* 'ogień'. Wyraz w tym znaczeniu i formie obecny we wszystkich językach obszaru karpacko-bałkańskiego, por. *Tabela wyrazów karpacko-bałkańskich*.

2. Nazwy owiec i bydła oraz ich cechy:

Balan 'biały o wole', por. rum. *b-lan* 'biały o zwierzętach, często jako imię zwierzęcia domowego', w języku rumuńskim jest to derywat od rum. *băl* 'biały', słowiańskiego zapożyczenia.

Baruś ‘przywołanie owiec’ (GC), por. rum. *bâr!* ‘okrzyk, którym pogania się owce’, ale nie można wykluczyć rodzimej formacji.

Brzezula ‘krowa z białymi łatami’, por. rum. *breaz* ‘z białą łatą na czole lub białą, podłużną łatą na pysku’, huc. *brydza* ‘id.’.

Cap (MP) ‘koziol’, rum. *țap*, wyraz w tym znaczeniu i formie obecny we wszystkich językach obszaru karpacko-bałkańskiego, por. *Tabela wyrazów karpacko-bałkańskich*.

Chyra ‘choroba zakaźna, u świń’ por. rum. *hâră* ‘choroba uszu u świń’, ogólnie ‘choroby skórne u zwierząt’.

Cujka (O) ‘owca z krótkimi uszami’, por. rum. *oaie ciulă* ‘owca lub baran bez uszu (z krótkimi uszami)’

Kornuta (MP) ‘rogata o owcy lub kozie’, por. rum. *cornut* ‘rogaty’, **kornutka** ‘owca rogata’ (O), por. rum. *oaie cornuță* ‘id.’.

Łaisty (PH) ‘czarny’, por. rum. *lai, -e* ‘czarna, o owcy, ‘czarny wymieszany z białym’.

Maciek (PH) ‘żołądek wieprzowy’, por. rum. *mațe* ‘jelita’.

Mara (O) ‘(arch.) żywina, owce i konie’, ‘zwierzę słabe i chude’ por. rum. *marhă* ‘bydło’, huc. *marka* ‘id.’.

Mierlok, miyrniok (GC) ‘jagnię’, por. rum. *mior* ‘starsze jagnię’, rum. *mioară* ‘młoda owca, jedno- lub dwuroczna’, por. huc. *merlaty* ‘parować o owcach’.

Murcaty, murgaty, murcula ‘owca, baran mający białą wełnę z plamkami czarnej na pysku wokół oczu’, por. rum. *murg* ‘podpalany o sierści koni i bydła’, alb. *murgu* ‘czarny’.

Pistrula (MP) ‘łaciata owca’, por. reg. rum. *pistru* ‘baran, owca o czarnych łatach na pysku’. W języku rumuńskim jest to derywat od rum. *pestriț* ‘łaciaty, wielobarwny’ pochodzenia słowiańskiego, ale ze względu na wyspecjalizowane znaczenie, można przyjąć że wyraz ten wraz ze znaczeniem został przejęty do gwar góralskich z rumuńskiego.

Plekać ‘karmić młode (o samicy)’ (O, GC), por. rum. *oaie plecătoare* ‘owca karmiąca młode’.

Rumigać (PH), **rumiygać** (GC) ‘przeżuwać, o zwierzętach’, por. rum. *a rumiga* ‘id.’, huc. *rumig’aty* ‘id.’.

Siuty ‘jednorogi lub bezrogi’ (O), **szuto owca** (GC) ‘bez rogów’, por. rum. *bou șut* (*ciut*) ‘id.’, ar. *ciut, șut* ‘id.’, huc. *szutyj* ‘id.’. Wyraz w tym znaczeniu i formie obecny we

wszystkich językach obszaru karpacko-bałkańskiego, por. *Tabela wyrazów karpacko-bałkańskich*.

Styra (O) ‘niepłodna samica’, por. rum. *stearpă* ‘id.’.

Tarkaty (GC) ‘pstry, w drobne łatki’, por. rum. *tărcat* ‘łaciaty o zwierzęciu’, huc. *tarkatyj* ‘srokaty, pstry o zwierzęciu’..

Wałach (GC) ‘koń kastrowany’, znaczenie to jest notowane na terenie całego Beskidu Morawskośląskiego i niektórych punktach na Podkarpaciu i huculszczyźnie, por. huc. *wałaszyty* ‘kastrować’. W XVII wieku wyraz ten pojawia się w znaczeniu ‘eunuch, kastrat’, choć trudno wytłumaczyć rozwój semantyczny tego leksemu od etnonimu Wołoch, Wałach (Kubok 2011: 278).

Wetula (MP) ‘owca lub krowa od dłuższego czasu niemająca już młodych’, por. rum. *vătuie* ‘koziółek lub młode, które nie ukończyło 1 roku’, huc. *watula* ‘młoda koza, wysterylizowana’ (w tym znaczeniu w PH).

3. Przetwórstwo nabiału owczego:

Bryndza (MP) ‘ser owczy’, por. rum. *brânză*, huc. *bryndzia*. Wyraz w tym znaczeniu i formie obecny we wszystkich językach obszaru karpacko-bałkańskiego, por. *Tabela wyrazów karpacko-bałkańskich*.

Bunc, bundz (MP) ‘ser, twaróg z owczego mleka’, w GC potwierdzone również derywaty *budzarka, budziarka*, por. rum. dial. *bulz* 1. ‘kula sera przed wyciągnięciem z sita lub płótna’, 2. ‘gomółka z mamałygi nadziewana serem owczym’, wyraz notowany również w językach bałkańskich, por. alb. *bulez*, huc. *bundz, budz*.

Dzer (PH) ‘serwatka’, por. rum. *zăr* id.

Gieleta ‘naczynie do dojenia owiec’ (MP), **gielata, gielotka** ‘drewniane naczynie 8-10 litrów, służące do dojenia krów i owiec’ por. rum. *găleată* ‘naczynie drewniane do odliczania ilości mleka’, to znaczenie występuje w gwarach północnych języka rumuńskiego (Maramuresz, Mołdawia, Bukowina), huc. *geletka* ‘skopiec’, ‘dojnica’.

Hurczor (GC) ‘naczynie na kłag, podpuszczkę’, por. rum. *urcior* ‘naczynie z wypalanej gliny do przechowywania i transportu płynów, kształtem przypominający amforę’.

Hurda (O), **urda** (PH) ‘górna, najlepsza warstwa ogrzewanej żętycy nadająca się do picia, nawet po zrobieniu masła’, **horda** (GC) ‘śmietana na owczym mleku’. Wyraz o zasięgu karpacko-bałkańskim, por. rum. *urdă* ‘produkt z mleka owczego, po podgrzaniu i ścięciu tłustej serwatki pozostałej po przygotowaniu sera lub masła’, huc. *wurda* ‘ser z przegotowanej serwarki’.

Klag (O, OR), **klog** (GC) ‘podpuszczka’, por. huc. *glieg*, rum. *clag* (*chiag*) < łac. *clagum*. Wyraz o zasięgu karpacko-bałkańskim.

Komarnik (PH), **kumornik** (GC) ‘półka na sery w bacówce’, por. rum. *comarnic* ‘id.’.

Kulastra (PH) ‘siara (pierwsze mleko)’, por. rum. dial. *coraslă, colastră* ‘id.’ < *lat. colostrā* ‘id.’.

Podyszar ‘półka na sery’ (PH), **podyszor** ‘piętro’ (GC), por. rum. *podışor* ‘mała platforma z desek’, ‘stryzek’ (forma deminutywna od rum. *pod* ‘strych’, ‘most’, huc. *poduszera, poduszir* ‘strych nad stajnią’.

Putnia ‘naczynie na wodę’ (O, GC), por. rum. *putină* ‘okrągłe naczynie drewniane z pokrywką do przechowywania sera lub ubijania mleka’.

Putyra putyra, puciyra, pucyrka ‘drewniane naczynie na bryndzę lub mleko’ (O, GC), por. rum. *putină*, rum. dial. *putiră* ‘id.’, huc. *putera* ‘naczynie na bryndzę’. Zob. *putnia*.

Ryndzka (PH) **ryncka** (GC, OR) ‘podpuszczka z wysuszonych żołądków cielęcych’, por. rum. *rânză* ‘podpuszczka z żołądków jagnięcych’, huc. *ryndza* ‘klog do mleka’, huc. *ryndzak* ‘żołądek’. Wyraz w tym znaczeniu i formie obecny we wszystkich językach obszaru karpacko-bałkańskiego, por. *Tabela wyrazów karpacko-bałkańskich*.

Żyntycya, żintycya (PH), **żyńczyca** (GC) ‘podpuszczkowa serwatka owcza’, por. rum. *jintiță* ‘id.’, por. huc. *żyntyci(a)* ‘serwatka z prasowanej wurdy (zob. *hurda*)’.

Dziedzina (gospodarstwo)

1. Przedmioty i czynności gospodarskie

Burdel (O), **bordej** ‘ziemianka’ por. rum. *bordei* ‘id.’, huc. *burdej* ‘uboga chata’.

Bisaga (GC) 1. ‘podwójny wór’, 2. przen. ‘próżniak, nierób’, por. rum. *bisagă*, ar. *disagă* ‘rodzaj worka, ze skóry lub płótna noszonego na ramieniu lub przytraczanego do siodła’.

Cyr (O) ‘rzadka zacierka’, por. rum. *cir* ‘gorący odwar z cząstkami mąki kukurydzianej’.

Dziama ‘papka z mąki, grysik’, por. rum. *zeamă* ‘gorąca potrawka z mięsa lub warzyw, rodzaj zupy’.

Frombija (PH) ‘sznurek’, por. rum. *frambie* ‘id.’.

Gunia ‘męska kurtka z grubego, wełnianego sukna’, por. rum. *gună* ‘koszula noszona przez pasterzy’, huc. *gunia*. Wyraz ten występuje we wszystkich językach obszaru karpackiego i bałkańskiego, również w znaczeniu ‘futro’. Jego obecność w gwarach góralskich tłumaczy się rodzimym pochodzeniem (SEJP I 378), chociaż Petar Skok uważa, że za pośrednictwem rumuńskim (ERHS I 634).

Domikat (GC) ‘zupa z bryndzy’, por. rum. reg. *dumicat* ‘zupa z pokruszonego chleba, sera i mamałygi gotowanych w mleku, winie lub wodzie’.

Gierynda ‘belka stropowa’, por. rum. **grândă** ‘id.’.

Habacie ‘plaszcz’ por. rum. *habaciu* ‘ubranie z surowego płótna’

Halbija (GC), **halbijka** (O) ‘koryto dla świń’ por. rum. *albie* ‘id.’.

Sulać (O) ‘wałkować’, por. rum. *a suli* ‘id.’

Tajstra, trajsta ‘worek podróżny’, rum. *traista* ‘id.’.

Trescka ‘ustnik fajki’ (O) por. rum. *trestie* ‘trzcina’

2. Życie społeczne

Bisaga (GC) ‘próżniak, nierób’, por. arch. pol. *biesaga* ‘podwójny wór’, por. rum. *bisagă*, ar. *disagă* ‘sakwa (podróżna) ze skóry lub płótna noszona na ramieniu lub przytraczana do siodła’. Brak zgodności semantycznej wyrazu *bisaga* może świadczyć o rodzimej, cieszyńskiej innowacji, bowiem to znaczenie nie jest potwierdzone w innych językach i gwarach, które kontynuują łac. *bisaccium* ‘podójny wór’ (Kubok 2011: 230).

Bruma (PH) ‘21 listopada’, por. rum. *bruma* ‘listopad’.

Bajtel, bajtlik (GC) ‘mały chłopiec’, por. rum. *băiat* ‘chłopiec’.

Dziugan (O) ‘osoba zatrudniona do pracy przy zwierzętach’, ‘niedojda’, por. rum. *cal jugănit* ‘wykastrowany koń (samiec)’.

Gidać (O) ‘cliwić, gilgotać’, por. rum. *ghidi* ‘id.’

Karpa (O) wyzwisko ‘*ty karpo!*’, o człowieku wiecznie niezadowolonym, por. rum. *cârpă* ‘chustka na głowę’, ‘szmata’, również jako wyzwisko.

Tontorada (O) ‘kobieta, która gada dużo i bezmyślnie’, por. rum. *tont* ‘przymiotnik, głupi chłop lub baba’.

Slutak ‘niedorozwinięty, ledwo łązi’ (O) por. rum. *slut* ‘człowiek, który a uszkodzoną koczynę’.

3. Nazwy części ciała i cechy

Ciuńtak (PH) ‘przygłup’, por. Rum. *ciunt* ‘okaleczony’.

Facka ‘twarz’ (PH), ‘policzek’ (GC), por. rum. *față* ‘twarz’.

Sula (O) ‘chuda, wysoka dziewczyna’, por. rum. *sulă* ‘szydło’.

Buzela (PH) ‘o człowieku, który ma zdeformowaną twarz, pyzaty’, por. rum. *buză* ‘usta.’

Drak (O) ‘człowiek nieznośny’, por. rum. *drac* ‘diabeł’.

Ciura (PH) ‘o kobiecie, która się źle prowadzi’, por. rum. *cioară* ‘wrona’, pogardliwie ‘Cygan’.

Natura

1. Nazwy roślin

Czetyna, cetyna (O, GC) ‘ścięte gałązki drzew iglastych, igliwie’, por. rum. *cetina* ‘id.’, huc. *czetyna* ‘id.’. W rumumunskim jest to zapożyczenie z języków południowosłowiańskich, por. bg., srb. *četina*.

Jafer ‘borówka’, por. rum. *afină (afîră)* ‘id.’, huc. *afyny, j’afyry* ‘id.’.

Fereczyna ‘paproć’ *Pteris aquilina* (PH), ‘suche igliwie na podściółkę (MP), por. rum. *ferece, ferigă* ‘paproć’, top. *Fereczata* szczyt w Bieszczadach Zachodnich.

Mosur ‘sękate drzewo, którego nie można rozszczepić’ (O) por. rum. *mosor* ‘duża szpula drewniana przy warsztacie tkackim’ (raczej sławizm w rum.)

2. Nazwy ukształtowania terenu:

Caryna ‘ziemia uprawna’ por. rum. id., huc. *caryna* ‘ogród’, ‘pole orne’.

Dzial ‘szczyt góry’, rum. *deal* ‘wzgórze’,

Gara, gawra ‘dziura’, ‘wyżłobienie’, ‘legowisko niedźwiedzia’, por. huc. *gawra* ‘id.’, rum. *gaură* ‘dziura’, ar. *gavră* ‘id.’.

Grapa / drapa 1. ‘strome zbocze, urwisty stok’, 2. ‘las na zboczu góry, las’ (MP), der. *Grapak, grapka*, por. rum. *groapă* ‘dziura, zagłębienie’, również w odniesieniu do ukształtowania terenu ‘płaskie miejsce, prostopadłe do stoku’.

Groń ‘wzniesienie, pagórek, stok porośnięty lasem’, por. rum. *gruiu* ‘id.’, por. ar. *gruniu* ‘podbródek’ z łac. *grunium*, w gwarach rumuńskich również w formie *gruń*, huc. *gruń*.

Kiczera ‘szczyt, zalesione wzgórze’, por. rum. *chiceră* ‘wysoki, stożkowaty szczyt’, huc. *kyczera*.

Paryja (MP) ‘wąwóz’, *pârâu* 1. ‘strumień’, również w znaczeniu ‘wąwóz, jar’.

Perć (MP) ‘stroma ścieżka w górach wydeptana przez owce’, por. rum. *pârtie* ‘ścieżka wydeptana w śniegu’, ‘wąska ścieżka w lesie’. W rumuńskim, jest to zapożyczenie południowoślowiańskie, ale rozprzestrzenione na północ przez Wołochów, do gwar polskich przedostało się prawdopodobnie za pośrednictwem słowackim. W GC *perć* pojawia się jako ‘zawołanie na owce’, trudno wytłumaczyć taką modyfikację semantyczną, być może jest to ślad po rumuńskim zawołaniu *partie!*, co oznacza ‘z drogi!’, brak jednak dokładniejszych danych słownikowych, co do kontekstu i użycia tego zawołania.

Plaj ‘górska droga’, por. rum. *plai* ‘potocznie: droga na szczyt, trawers przez zbocze’, huc. *plaj* ‘górska droga dla konnej jazdy’; podstawowe znaczenie *plai* w języku rumuńskim to ‘górska droga’ zapożyczone z języków południowoślowiańskich, por. bg. *planina* ‘górska’.

Rypa, repisko (PH) ‘urwisko’, ‘kamieniste zbocze’, por. rum *râpă* ‘urwisko, strome zbocze’, huc. *rypa* ‘stromy, wysoki brzeg’.

Sihła ‘podmokły las’ (PH), *sigła* (GC) ‘mokradło’, por. rum. *sihlă* ‘zagajnik, młody las’, huc. *syhła* ‘gęsty las halny’, ‘las drobny i gęsty’.

Terminologia polskiego pasterstwa górskiego należy do gwar miejscowych, odrębnych wobec języka ogólnopolskiego, jak i gwar pozostałych obszarów Polski centralnej i północnej. Składa się na nią rodzimy podkład (polski – słowiański) z różnorodnymi zapożyczeniami obcojęzycznymi pochodzącymi z różnych okresów, stref i sfer wpływów. Najlichniesze pożyczki niesłowiańskie są pochodzenia niemieckiego, następnie rumuńskiego i węgierskiego (Herniczek-Morozowa 1976: 193-194). Zatem, można przyjąć zasadę, iż słownictwo pasterskie w każdym z języków rozległego terytorium karpackiego opiera się na miejscowym etnolekcie z licznymi zapożyczeniami.

Przedstawione powyżej słownictwo (89 haseł) można określić jako „karpатыzmy wołoskie”. Wszystkie polskie wyrazy gwarowe mają bowiem swój odpowiednik w języku rumuńskim. W rumuńszczyźnie natomiast, są one bądź wyrazami rodzimymi: łacińskimi, np. *caryna* < rum. *țarină* < derywat rum. *țară* < łac. *terra*, bądź pochodzącymi z substratu dakotrackiego, np. *buzela* < rum. *buză*, por. alb. *buzë*, lub mają swe źródła w językach obszaru bałkańskiego (grecki lub południowosłowiańskie), np. *cetyna* < rum. *cețină* < pldśłow.: bg. *četina*. Znaczenia tych wyrazów są identyczne w gwarach polskich, jak i rumuńskich lub wykazują bardzo wysoki stopień zgodności semantycznej, co pozwala na przyjęcie tezy o ich wołoskiej drodze przenikania do gwar miejscowych. W karpackim areale językowym to właśnie język rumuński pełni rolę wołoskiego medium dla terminologii wynikającej z migracji ludności pasterskiej etnicznie wołoskiej. Nie wyklucza to jednak możliwości pośrednictwa innych języków w procesie zapożyczania elementów wołoskich do gwar polskich (np. węgierskich lub wschodniosłowiańskich). Inne leksemy kwalifikowane jako terminologia pasterska należy traktować w związku z tym bądź jako karpатыzmy będące wynikiem bezpośredniego zapożyczenia z innych języków – węgierskiego lub słowiańskich, np. gwar huculskich, łemkowskich, słowackich – zgodnie z klasyfikacją karpackich grup funkcjonalnych zaproponowaną przez Marka Stachowskiego (2005).

Słownictwo odnoszące się do życia pasterskiego, do którego również należałoby włączyć nazwy terenowe, jako że to właśnie ich desygnaty wyznaczały punkty orientacyjne na szlaku wypasu, dominuje nad słownictwem związanym z życiem w gospodarstwie. Wynika to z faktu, że wypas owiec oraz przetwórstwo nabiału na szafasie było domeną wołoskich pasterzy – relatywnie hermetycznej grupy mężczyzn. Natomiast po osiedleniu się

w dziedzinie Wołosi szybko się zasymilowali i ich język nie odgrywał już takiej roli w nazywaniu otaczającego świata. Co więcej, biorąc pod uwagę charakter zachowanego słownictwa określającego głównie przedmioty przynależne do męskich (ale charakterystycznych wędrownym pasterzom) utensyliów, jak *tajstra*, *trescka* czy *habacie*, brak przedmiotów tradycyjnie przynależnych kobietom, inwektywy w stosunku do płci żeńskiej, np. *karpa*, *tontorada* oraz w stosunku do słabszych, np. *ciuńtak*, *śluta* może świadczyć, że Wołochami osiedlającymi się w polskich Karpatach byli przede wszystkim mężczyźni, zaś ich szybką asymilację językową zawdzięczają miejscowym kobietom o polskich korzeniach.

Bibliografia

Antoniewicz Włodzimierz, Dobrowolski Kazimierz, Paryski Witold (1970) *Studia podhalańskie oraz bibliografia pasterstwa Tatr i Podhala*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Atlasul lingvistic al dialectului aromân (2014) red. Saramandu Nicolae, București: Editura Academiei Române.

Blănaru Alma (2002) *Dicționar de termeni păstorești*, Suceava: Consiliul Județean Suceava.

Boryś Wiesław (2005), *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Ciorănescu Alexandru (2002) *Dicționarul etimologic al limbii române*, București: Saeculum I.O.

Djuvara Neagu (2013) *O scurtă istorie ilustrată a românilor*, București: Humanitas.

Drăganu Nicolae (1933) *Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, București.

Enciclopedia Limbii Române (2006) red. Mioara Avram, Marius Sala, București: Univers Enciclopedic, (ELR).

Felecan Nicolae (2014) *Noi precizări cu privire la subdialectul maramureșean*, [w] „Lucrările celui de-al XV-lea Simpozion Internațional de Dialectologie”, red. Veronica Vlasin et al., Cluj -Napoca: Argonaut, s. 119-132.

Gołąb Zbigniew (1961) *Szkic dialektu Arumunów macedońskich*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Nr 37, Prace Językoznawcze Z. 4, Kraków, s. 175-199.

Grigore Nandriș (1934-1935) *Păstritul românesc în Carpații poloni (în lumina „Atlasului lingvistic al. Poloniei subcarpatine)*, Dacoromania, VIII, s.148.

Herniczek-Morozowa, Wanda (1975) *Terminologia polskiego pasterstwa górskiego. Cz.1*, Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Herniczek-Morozowa, Wanda (1976) *Terminologia polskiego pasterstwa górskiego. Cz.2-3*, Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Hrabec Stefan (1950) *Nazwy geograficzne huculszczyny*, Kraków: PAU, Prace Onomastyczne.

Janow Jan (2001) *Słownik huculski*, red. Janusz Rieger, Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.

Jawor Grzegorz (2004) *Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu*, Lublin: Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Karaś Mieczysław (2017) *Lach i Walach*, [w] „Ze studiów leksykologicznych i onomastycznych”, red. Maciej Rak, Jerzy Reichan, s. 273-287.

Karpacki Atlas Dialektologiczny (1991) red. Barbara Oczkowa, Janusz Rieger, Alferd Zaręba et al., Warszawa: Res Publica Press.

Kąs Józef (2011) *Słownik gwary orawskiej*, Tom 1, red. Kamil Stachowski, Kraków: Księgarnia Akademicka.

Kąs Józef (2011) *Słownik gwary orawskiej*, Tom 2, red. Kamil Stachowski, Kraków: Księgarnia Akademicka.

Klimkowski Tomasz (2011), *Influente slave vechi asupra morfologiei si sintaxei limbii romane*, Alba Iulia.

Kłapyta Piotr (2013) *Wołosi – nomadzi Bałkanów* [w:] *Pasterstwo w Karpatach. Tradycja i współczesność. Szkice*, red. Małgorzata Kiereś, Warszawa: Wyd. Centrum UNEP/GRID Warszawa.

Kniezsa Isvan (1938) *Pochodzenie hungaryzmów karpackiej terminologii pasterskiej*, Księga referatów II Międzynarodowego Zjazdu Słowistów, Sekcja I Językoznawstwo, Warszawa, s. 49-53.

Kubok Beata (2011) *Dawne słownictwo gwar cieszyńskich w świetle kontaktów językowych*, Warszawa: Słowistyczny Ośrodek Wydawniczy.

Kyriazis Doris (2012) *Aspects of inter-linguistic isosemy in the pastoral terminology of the Pindos mountain region*, [w] “Balkanismen heute – Balkanisms today – Балканизмы сегодня”, red. Th. Kahl, M. Metzeltin, H. Schaller, Wien & Berlin: LIT, s. 137–150.

Łukasik Stanisław (1938) *Pologne et Roumanie: aux confins des deux peuples et des deux langues*, Cracovie: Gebethner i Wolff.

Małecki Mieczysław (1938) *Język polski na południe od Karpat*, Kraków: Gebethner i Wolff.

Mihăilă Gheorghe (2010) *Contribuții la studiul cuvintelor de origine autohtonă în limba română*

Mitu Mihai (2010) *Câteva observații pe marginea lexicului păstoresc de origine română în limba polonă (I)*, Romanoslavica XLVI, nr. 1, s. 171-177.

Neiescu Petru (1997) *Mic atlas al dialectului aromân din Albania și din fosta Republică Iugoslavă Macedonia*, București: Editura Academiei Române.

Nemeth Michał (2008) *Zapożyczenia węgierskie w gwarze orawskiej i drogi ich przenikania*, Kraków: Księgarnia Akademicka.

Oleksijovič Dzendzelivskij Josip (1958) *Praktičnij slovník semantičnijh díalektizmív Zakarpattâ: na dopomogu včitelâm Zakarpats'koï oblasti*, Užgorod: Ínstitut Udoskonalennâ Kvalífikacii Včitelív.

Oleksijovič Dzendzelivskij Josip (1960) *Lingvističnij atlas ukrains'kih narodnih govorív Zakarpats'koï oblasti URSS : (leksika)*. Č. 2, Užgorod : Užgorods'kij deržavnij unívrsitet.

Oczko Anna (2018) *Pasterska wspólnota językowa* [w] „Bacowie i Wałasi”, red. Ewa Kocój, Józef Michalik, Cieszyn: Stowarzyszenie Wspierania Inicjatyw Gospodarczych.

Oczkova Barbara (1999) *Udział profesora Alfreda Zaręby w pracach nad „Karpackim Atlasem Dialektologicznym”*, Prace Komisji Słowianoznawstwa Nr 51, Kraków: Wydawnictwo Oddziału PAN w Krakowie.

Parkoszowic Jakub (1907) *Traktat o ortografii polskiej de Jacobus filius Parcossii*, red. J. Łoś, Kraków.

Pieradzka Krystyna (1939) *Na szlakach Łemkowszczyzny*, Kraków: Komitet do Spraw Szlachty Zagrodowej.

Popescu-Sireteanu Ion (2017) *Termeni păstorești în limba română*, Vol. I-III, Iași: Editura Alfa.

Popowska-Taborska Hanna (1986) *Losy niektórych karpatyzmów w gwarach polskich*, „Sclavia Occidentalis”, t. 43, s. 193-199.

Skok Petar (1971)., *Etimologijski Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Tom I, Zagreb (ERHS).

Sławski F. (1952-1986) *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, (SEJP).

Splawiński Tadeusz Lehr (1978) *Język polski. Pochodzenie, powstanie, rozwój*, Warszawa: PWN.

Stachowski Marek (2005) *Karpatyzm leksykalny*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Nr 37, Prace Językoznawcze Z. 122, Kraków, s. 178-188.

Trajdos Tadeusz (1993) *Dzieje i kultura Orawy*, Kraków: Secesja.

Truszkowski Witold (1992) *Studia socjolingwistyczne z dialektologii rumuńskiej: na materiale wsi Drăguș w Siedmiogrodzie rumuńskim w konfrontacji z polską gwarą wsi Ochotnica Dolna w Gorcach*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Nr 555, Prace Językoznawcze Z. 112, Kraków

Wędkiewicz Stanisław (1915) *Dialekt rumuński używany na ziemiach polskich*, Encyklopedia Akademii Umiejętności.

Zaręba Alfred (1979) *Założenia metodologiczne OKAD*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Językoznawcze Z. 61.

Zymberi, Abdullah (1996) *Leksiku bujqësor e blegtoral i të folmeve shqipe të Malit të Zi*, Prishtinë: Instituti Albanologjik i Prishtinës.